
Rozprawy doktorskie : streszczenia autoreferatów.

Biuletyn Polonistyczny 4/10, 16-24

1961

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Bolesław Prus: Kroniki. Tom X. Str. 530. Cena zł 50. - Państwo-
wy Instytut Wydawniczy

W r. 1960 edycja "Kronik" Bolesława Prusa, w opracowaniu Z. Szwejkowskiego, wzbogaciła się dwoma tomami: wkrótce po tomie IX (omówionym w poprzednim zeszycie "Biuletynu") ukazał się tom X. Zawiera kroniki tygodniowe ogłaszane w r. 1887 w "Kurierze Warszawskim" (od stycznia do kwietnia włącznie) i "Kurierze Codziennym" (od maja do grudnia włącznie) oraz "Korespondencje z Warszawy" opublikowane w tymże roku w petersburskim "Kraju".

Teksty kronik, jak i w poprzednich tomach, uzupełnione są przypisami, indeksami i notą wydawniczą.

ROZPRAWY DOKTORSKIE

(streszczenia autoreferatów)

- Redakcja BP rozpoczyna w bieżącym zeszycie druk streszczeń autoreferatów rozpraw doktorskich w zakresie historii literatury polskiej, po promocji. Redakcja pragnie w ten sposób zapoznać ogół polonistów, przynajmniej w zwięzłym streszczeniu, z wynikami prac młodej kadry. Zwracamy się do wszystkich katedr historii literatury polskiej oraz do nowych doktorów filologii polskiej o regularne nadsyłanie takich streszczeń (1-2 str. maszynopisu).

Lech Kukulski: "Prolegomena filologiczne do twórczości Wacława Potockiego" (promotor: prof. J. Krzyżanowski, recenzenci: prof. R. Pollak i doc. T. Ulewicz). IBL.

Przedstawiona praca składa się z trzech studiów. Pierwsze z nich poświęcone jest filologicznej problematyce "Moralistów" Potockiego. Szczegółowa analiza dzieła prowadzi tu do ustaleń zasadniczo wyczerpujących to zagadnienie. Najważniejsze wnioski analizy są następujące: Potocki przy pisaniu "Moralistów" posługiwał się wydaniem "Adagiów" Erazma z r. 1551; egzemplarz będący niegdyś własnością poety, opatrzony mnóstwem własnoręcznych jego marginaliów, znajduje się obecnie w posiadaniu Biblioteki IBL. Przypowieści "Moralistów", oparte na kolejnych hasłach leksykonu Erazma, narastały w porządku znanym z czystopisu w obrębie lat 1688-96 "Adagia" w przeróbce Potockiego uległy

poważnym transformacjom funkcjonalnym. Użyteczność dzieła Erazma jako łacińskiego leksykonu paremiograficznego nie została przez polskiego poetę przejęta ani też odtworzona w materiale polskim. Paremie polskie, aczkolwiek nader liczne, mają w "Moraliach" charakter wtórny i nie stanowią punktu wyjścia dla treści poszczególnych wierszy, takim bowiem punktem wyjścia są zawsze paremie łacińskie. Również funkcja dzieła Erazma jako akarbca wiedzy o starożytności nie została w "Moraliach" zrekonstruowana. Natomiast komentarz wartościujący, który w "Adagiach" pojawia się marginalnie, w "Moraliach" wysuwa się na pierwszy plan. O ile Erazm dociekał w paremiach ech prastarej mądrości, Potocki weryfikuje przysłowia z punktu widzenia założeń etyki ewangelicznej. Inspiracja "Adagiów" daje się wyraźnie stwierdzić jedynie w zakresie przejętych przez Potockiego pacyfistycznych i polityczno-ustrojowych poglądów Erazma, a także w zakresie krytyki obyczajowo-kościelnej.

Drugie studium poświęcone jest "Ogrodowi nieplewionemu". Analiza porównawcza zachowanych rękopiśmiennych przekazów utworu pozwoliła zrekonstruować jego pełny kształt (znacznie obszerniejszy od wersji znanej z wydania Brücknera); umożliwiła również ustalenie kolejnych etapów powstawania i redagowania dzieła. Ostateczny wniosek zamyka się w formule, że "Ogród nieplewiony" zestawiony został w całość na przełomie 1690/91; jako część czwarta weszły w jego skład "Iovialitates", zredagowane pierwotnie w 1677, natomiast wiersze części I-III napisane zostały głównie w okresie 1677-1690.

Trzecie studium ma za przedmiot zagadnienie chronologii dzieł Potockiego. Zaproponowana periodyzacja twórczości poety opiera się na konkretnych wynikach filologicznej analizy tekstów. Tak więc wyróżnić można kolejno: okres ariański (1648-58, w tym obok tekstów religijnych "Judyta" i "Wirginia" 1652, "Katalog monarchów" i "Rokosz gliniański" 1654), okres epiki (1658-72, w tym kolejno: "Syloret", "Lidia", "Argenida", "Tresa i Gazela", "Transakcja wojny chocimskiej"), okres utworów okolicznościowych (1672-76, w tym m.in. trzy teksty dramatyczne z r. 1676, "Dialog o Zmartwychwstaniu", "Sielanka" i "Libusza"), okres twórczości religijnej (1677-82, w tym pięć utworów nie zachowanych), wreszcie okres wielkich zbiorów wierszy (1683-96, w tym główny zrab "Ogrodu", dalej "Poczet herbów"

i "Moralia"). Studium zawiera wiele konstatacji szeregowych; najważniejsze z nich dotyczą utworów wieloredakcyjnych. Jak się okazuje, przeróbkom ulegały "Wirginia" (I red. 1652, II-IV red. 1674/5), "Historia o Argenidzie" (cztery redakcje: przed 1669, po 1672, ok. 1678, po 1691), "Poczta" (1674, 1676). Dwa pierwotne odrębne teksty, "Merkuriusz" (1672/73) i "Pogrom turecki" (1674), zostały przez poetę następnie złożone i przeredagowane; przeróbka ta nosi tytuł "Marsowa pod Kałuszą z Orda transakcja" (1675).

W "Dodatku" do "Prolegomenów" omówiony został wpływ lektury dzieł Tacyty na twórczość Potockiego. Głównie chodzi tu o prozaiyczną "Przemowę" do "Wojny chocimskiej", w której Potocki przy pomocy kilkudziesięciu zaczerpniętych z Tacyty fraz wyowiada swe poglądy na najbardziej aktualne wydarzenia; dopiero rozszyfrowanie cytatów pozwala tekst poety poprawnie odczytać i zinterpretować.

Zbigniew G o l i ń s k i : Studia nad tekstologią dzieł I. Krasickiego (promotor: prof. K. Górski, recenzenci: prof. M. R. Maye-nowa i prof. St. Pigoń). IBL.

Na całość pracy składają się trzy studia, których wnioski, sumując się, mają dać łącznie próbę odpowiedzi na pytanie, jakie przekazy stanowić winny podstawy edytorskie zarówno utworów za życia Krasickiego ogłoszonych, jak i drukowanych dopiero pośmiertnie.

Biorąc pod uwagę podstawowe założenia edytorskie, mówiące, że wydawca powinien rozpatrzyć i rozpoznać wszelkie przekazy pod kątem: 1-o ustalenia ich autoryzacji (co jest problematyczne głównie wobec druków i odpisów nieautorskich) oraz 2-o zaawansowania procesu twórczego (dotyczy zwłaszcza autografów) - kolejne etapy badań ułożono jak następuje. Ustalono przede wszystkim stopień autoryzacji wszelkich tekstów drukowanych za życia autora w pierwszej rozprawie: "Nieautoryzowane wydania pism". Prześladowano tu okoliczności współpracy Krasickiego z wydawcami, a właściwie głównym wydawcą jego dzieł, M. Gröllem. Do rozważań tych nie można było włączyć wszakże wydania zbiorowego, które ze względu na złożony podkład faktograficzny i integralny związek z blokiem pism pośmiertnie ogłoszonych wymagało studium oddzielnego: "Pierwsze zbiorowe wydanie pism". Edycja pism pośmiertnych uwikłana w sytuację wymagającą szczególnej uwagi -

przygotowywał ją bowiem przez pewien czas sam Krasicki, tuż przed śmiercią, wraz z pełnomocnym wydawcą Fr. Ks. Dmochowskim - objęła również dzieła za życia publikowane, co z kolei stworzyło nakaz skrupulatnego prześledzenia i zbadania tej edycji ze względu na pierwszy blok. Toteż pisząc o tym wydaniu wypadło poświęcić wiele miejsca okolicznościom przygotowań materiałów, warunkom jego ostatecznej realizacji, a także metodzie przygotowywania tekstów przez Dmochowskiego. Zawartość tej edycji omówiona została dwudzielnie: osobno pisma za życia Krasickiego publikowane, osobno inedita ogłoszone tu na prawach pierwodruku. Pierwsze rozpatrywano głównie od strony ich aktualnej autoryzacji, drugie - pod kątem ogólnej oceny ze stanowiska obu wyżej wymienionych kryteriów wartościowania. Zagadnienie pism pośmiertnych otrzymało w tym studium wnioski wiążące, wyczerpujące w zasadzie problematykę tekstologiczną, natomiast pierwszy, główny i najoenniejszy - w sensie przejścia do żywej tradycji literackiej - trzon pism dojrzał po tych kolejnych badaniach do rozważań i konkluzji następujących: oznaczenia podstaw tekstowych dla poszczególnych utworów i zespołów poetyckich, jak satyry, bajki, listy. Problematykę tę rozwija trzecie studium: "Próba kanonu dzieł". Przeprowadzono w nim szczegółową dyskusję wszelkich przekazów, jakimi dysponuje dzisiaj badacz dla każdego z dzieł osobno, aż do propozycji konkretnych włącznie, tj. do odpowiedzi na postawione we wstępnym sformułowaniu pytanie. W toku dyskusji wypadło raz po raz zająć stanowisko polemiczne w stosunku do sądów, a co ważniejsza, praktyk edytorów dotychczasowych.

W sumie, z przesłanek otrzymanych z analizy każdego dzieła bądź cyklu poetyckiego wynikał wniosek ogólny, niespodziewanie jednobrzmiący: jako podstawy tekstowe prawie wszystkich pism Krasickiego za życia publikowanych zakwalifikowano teksty druków, nie dając tych praw autografom. W rozważaniach i dyskusji raz po raz wypadło stanąć przed alternatywą: albo przyjmując tekst w postaci "czystej" autorskiej (lecz ze świadomością, że nie jest to ostatnie słowo pisarza), albo ze śladami obcej ingerencji, jakkolwiek stopień tej ingerencji nie zawsze da się oznaczyć do końca. W tym miejscu uprzedzić należy własnoręcznie niejako ukuty zarzut przeciwko sobie, jakoby postępu-

ją w ten sposób nie dopełniał jednego z podstawowych warunków przyjętych jako założenie: nieodzowność rzeczywistej autoryzacji tekstów. Ale też pojęcie autoryzacji dla tekstów publikowanych w XVIII w. jest względne, jego zakres oznaczono też wyraźnie na podstawie przesłanek historycznych w rozprawie pierwszej. Wszakże dla pogodzenia stanowisk kontrowersyjnych wypadnie kierować się dodatkowymi argumentami. Widzę je w potrzebie obszernej dyskusji o roli wydawców polskiego Oświecenia w dziele kształtowania języka literackiego, w dziele jego unifikacji w momencie historycznym, kiedy stawał się w toku wielkiej, ogólnonarodowej polemiki panującą normą. Jest to problem o wielkim znaczeniu, wiążący się z zagadnieniem kultury językowej w XVIII w., i nie może być w rozważaniach tekstologa niedoceniony.

Jako załącznik o charakterze czysto materiałowym przydano do pracy rejestr bibliograficzny osiemnastowiecznych wydań pism Krasickiego.

Jan Baouleski : Poezja programowa pierwszego dziesięciolecia po powstaniu styczniowym (promotor: prof. S. Żółkiewski, recenzenci: prof. J. Krzyżanowski i prof. J. Z. Jakubowski). IBL.

Najbardziej znaną tendencją poezji pierwszych lat powstaniowych był naśladowczy bajronizm i mussetyzm. Na prawach wyjątkowych znaleźli się w tej grupie Leonard Sowiński i Adam Asnyk. Z Asnykiem i Sowińskim spokrewniona formą i nastrojem była tzw. poezja "dni krwawych", stanowiąca wyraźny nurt patriotyczny i reprezentowana przez takich poetów, jak K. Swidziński, L. Brzozowski, Wł. Bełza, H. Merzbach, A. Pajgert, P. Kosteki, Wł. Krenz, M. K. Kochanowski i wielu innych.

Inną grupę, najmniej liczną, tworzyli poeci o tendencjach estetyzujących (jak np. F. Faleński, Deotyma, W. Gomulicki). Wyodrębnione tendencje nie stały się znamiem określonego kierunku, lecz występowały w różnym nasileniu w twórczości poszczególnych poetów.

Ze wszystkimi wymienionymi grupami i tendencjami poezji postromantycznej ówczesna krytyka literacka prowadziła walkę już w okresie przedpowstaniowym, ale po powstaniu walka ta wzmogła się i stale przybierała na sile. Na czele tej walki stanęli od r. 1870 młodzi krytycy pozytywistyczni. Rozprawa przedstawia szczegółowy przebieg antypoetyckiej kampanii pozytywistycznej.

Dla poezji popowstaniowej rygoru pozytywistyczne w dziedzinie tematyki społecznej i programowej stały się niemal powszechnie obowiązujące. Rozprawa przedstawia najbarǳiej typowe tematy i analizuje je na przykładzie utworów Pileckiego, Grudzińskiego i Orдона.

Nie wszyscy jednak pisarze ówczesni uprawiający tego rodzaju tematykę przynależeli do obozu pozytywistycznego. Samo przyjęcie tego rodzaju tematyki nie mogło być uznane za zrealizowanie postulatu czynnego udziału poezji w służbie społecznej. Od poezji żądano tendencyjności.

Dla poezji tendencyjnej charakterystyczne jest postępowanie polegające na zagęszczeniu elementów konstrukcji sytuacyjnej, zespalandie motywów oraz taki układ logicznego następstwa szczegółów i taki ich dobór, aby w pełni odpowiadały pryncypialnej zasadzie. Metoda gromadzenia nadmiernej ilości jednorodnych motywów prowadzi do rozkładu artystycznej struktury wypowiedzi. Nadmiar motywów powoduje chaos w rozwoju wydarzeń oraz brak dostatecznej motywacji psychologicznej.

Realizacją założeń "nowej poezji" są wiersze programowe w ścisłym tego słowa znaczeniu. Rozprawa daje analizę najbarǳiej typowych wierszy programowych: Pileckiego, Grudzińskiego, Świdzińskiego, Ochórowicza, Orдона, Szeligi i Gomulickiego.

W zakresie form poezji programowej na czoło wybija się obrazek poetycki.

Obrazek pozytywistyczny najłatwiej można powiązać z gawędą. Różnica polegała głównie na przeniesieniu punktu ciężkości ze spraw zogniskowanych zwykle koło bohatera w gawędzie i na podporządkowaniu wypowiedzi określonej tendencji w obrazku. Inne typy wierszy lirycznych wówczas uprawianych oscylują - w różnym zresztą stopniu - w tę właśnie stronę.

Drugim typem wypowiedzi częściej spotykanym u poetów tego okresu jest wiersz konstruowany jakby na wzór przemówienia. Ten typ realizują głównie wiersze programowe, takie jak S. Grudzińskiego "Bohaterowie pracy" czy K. Świdzińskiego "Naprzód pracą!"

Znikomy procent wypowiedzi stanowią wiersze, w których podmiot liryczny wypowiada przede wszystkim własne uczucia. Wśród nich zaś najrzadziej pojawiają się erotyki.

W zakresie kompozycji jednym z ulubionych środków staje się metoda zestawienia, oparta na kontraście. Ta metoda operowania

oczywistymi przeciwstawieniami pojawia się przede wszystkim w wierszach wyposażonych w określoną tendencję społeczną. W wierszach o strukturze monologu-przemówienia wypowiedź najczęściej dzieli się jakby na dwie części: pierwsza zawiera zwykle zdanie na "nie" - można je nazwać "przeciwwskazaniami", gdy część druga przynosi sformułowanie "programowe".

W odniesieniu do sprawy języka, dążenie do wyrażenia programu, chęć dowarcia z poetyckim apelem do "mas" sprawiły, że poetyka musiała z konieczności uciekać się do powszechnie znanych i łatwych środków wyrazu. Toteż obserwujemy zjawisko poetyzacji, oparte najczęściej na sposobach utrwalonych już w poetyce romantycznej. Szeroka fala motywów od smutku po grób staje się szczególnie ulubionym zespołem leksykalnym pozytywistów. Doborem słownictwa rządzi bardzo często dążenie do przejaskrawień, tworzące czasem naturalistyczne opisy z lekkim nachyleniem ku makabryczności.

Równocześnie te same wiersze wykazują wiele podobieństwa do utworów pisanych 50 lat wcześniej przez warszawskich klasyków. Wiersze programowe operują prozajizmami, zwykle pozbawionymi wartości poetyckich.

Poetyka okresu pozytywizmu nie wykształciła jednolitej metody literackiej obejmującej wszystkie warstwy utworu (od słownictwa po kompozycję). Nowości w zakresie poetyki ograniczają się bodaj jedynie do poszerzenia kręgu tematyki o nowe tereny i nowe motywy spraw społecznych.

Michał Głowiński: "Poetyka Tuwima a polska tradycja literacka" (promotor: prof. K. Budzyk, recenzenci: prof. K. Wyka i prof. Cz. Zgorzelski). IBL.

Praca, nie będąc monografią, stanowi jedynie opis związków liryki Tuwima z przeszłością literacką - z tym, że i tutaj nie został ujęty całościowy kształt zjawisk. Przeprowadzona selekcja umotywowana została wysunięciem na plan pierwszy problematyki nadrzędnej. Przy tym rozważania szczegółowe miały być nie tylko analizą konkretnego materiału, ale także dokumentacją też bardziej ogólnych. Te sprawy ogólne pozwalają się ująć w trzech płaszczyznach: 1) w płaszczyźnie metody podjęto próbę traktowania historii dzieła literackiego jako elementu jego struktury (tzn. że geneza stanowi część wewnętrznej budowy utworu i poprzez jego analizę daje się odczytać); 2) w płaszczyźnie teo-

rii praca usiłuje zdefiniować tradycję literacką jako element procesu historycznoliterackiego oraz składnika struktury dzieła; 3) w płaszczyźnie historycznoliterackiej szuka odpowiedzi na pytanie, jakie miejsce zajmuje twórczość Tuwima w procesie rozwoju liryki od czasu wielkich romantyków oraz w dziejach liryki 20-lecia.

Tak nakreślona problematyka nadrzędna zdecydowała o budowie pracy, która składa się z 7 rozdziałów.

Rozdział I, "Problemy tradycji literackiej", przedstawia teoretyczne założenia całości. Tradycja stanowi immanentny składnik jej badania (różni się więc od tzw. "wpływów"). Tradycja jest zawsze wyborem - nigdy rekonstrukcją. Odnosi się zawsze do większych całości literackich, jest zjawiskiem historycznie zrelatywizowanym i na ogół synkretycznym. Istnieją dwa typy stosunku do tradycji: a) dynamiczny, b) statyczny.

Rozdział II, "O pewnych przemianach monologu lirycznego od czasu romantyków", stanowi eksperyment badawczy. Autor stara się w sposób bardzo skrótowy ująć przemiany, którym podlegał monolog liryczny od czasu Mickiewicza po pierwsze wystąpienia awangardy. Centralnym punktem obserwacji jest konstrukcja podmiotu lirycznego, zasadniczego elementu struktury poetyckiej - przekształcenia jego ujęć ujawniają najwyraźniej zmiany historyczne. Podmiot traktowany jest jako fakt ściśle literacki, stanowiący swoiste uogólnienie postaw społecznych. Z tej racji dzieje monologu lirycznego nie są rozpatrywane jako zjawisko autonomiczne, wymagają pewnych odniesień pozaliterackich. Fakty pozaliterackie obserwowane są jednak o tyle tylko, o ile mają swe odpowiedniki w strukturze monologu, która stanowi bezpośredni przedmiot analizy.

Zarysowanie tak szerokiego ciągu rozwojowego konieczne było ze względu na główny przedmiot pracy. Rozdział II zawiera szereg stwierdzeń, do których znajdują się odwołania w częściach szczegółowych, jak również wypracowuje typ analizy stosowany w całej pracy. Część szczegółowa składa się z 4 rozdziałów: "Tradycje młodopolskie", "Tradycje romantyczne", "W kręgu Norwida", "Tendencje klasycystyczne".

Tradycje modernistyczne działają przede wszystkim we wczesnym okresie twórczości Tuwima. Poeta, przejmując, poddaje je

tak daleko idącym przekształceniom, że tworzy przesłanki dalszego rozwoju. Przekształcenia polegają na owej konstrukcji podmiotu lirycznego jako uczestnika określonej sytuacji społecznej. Ma to konsekwencje w postaci wprowadzenia żywiołu mowy poetycznej a także sięgnięcia po takie gatunki, jak: wiersz-monodram oraz wiersz o strukturze bezpośredniej relacji.

Działanie tradycji romantycznych przypada na dojrzały okres twórczości. Podstawę recepcji tworzy ujęcie problemu stosunku poety do społeczeństwa. Tuwim nawiązuje do romantycznej wersji tej kwestii - stanowi to fundament kształtowania monologu na wzór wielkich romantyków. Inne umotywowanie ma sięgnięcie po konwencje poetyki romantycznej - obserwuje się tu zjawisko stylizacji, często ironicznej. Przejmuje też Tuwim takie gatunki, jak ballada i poemat dygresyjny.

W oieniu oddziaływania romantyzmu pozostaje recepcja Norwida i poetyk klasycystycznych. Na wzór Norwida kształtuje Tuwim obsesyjnie powracający problem słowa - najoczęściej w wierszach pół-dyskursywnych. Z poetyk klasycystycznych czerpie Tuwim określone gatunki (dytyramb, oda) - najważniejsza jest jednak konstrukcja podmiotu jako oślowieka kultury, który jest spadkobiercą wielowiekowego dorobku humanistycznego, przeciwstawianego współczesności.

Rozdział VII, "Zamknięcie", usiłuje uplasować Tuwima w procesie rozwojowym liryki. Poeta zamyka ciąg rozwojowy zapoczątkowany przez wielkich romantyków. Jego znaczenie historycznoliterackie polega na tym, że pewne elementy tego ciągu uwspółcześnił, inne przewyciężył. W ten sposób przygotował grunt pod rozwój tych poetyk, które swą praktyką wykroczały poza doświadczenia wyżej wzmiankowanego ciągu rozwojowego.